

Пенолошки прагматизам у кривично правним оквирима: сврха и правно регулисање условног отпуста

Условни отпуст у практичној примени, посебно у практичном исходу у релативно дужем временском периоду, показује изузетну комплексност. Због своје чврсте функционалне повезаности са казном затвора, а тиме и са крупним питањима концепта кажњавања, сврхе кажњавања, казнене политике, условни отпуст задржавајући исту нормативну форму, често значајно мења своју сврху, а последично томе мења и свој утицај на остварење сврхе кажњавања и исходе казнене политике. Посебно наглашен актуелни интерес за проблематику условног отпуста у домаћим условима последица је, како вишегодишње преоптерећености затворских капацитета, тако и нових законских одредби о условном отпусту. Ново законско решење условног отпуста предвиђа моделе условног отпуста прилагођене сврси и циљевима које треба да испуни примена ове мере у Р Србији у овом тренутку и у складу је са савременим стандардима. Мера у којој ће се постављени циљеви остварити зависи од квалитета процена потребних за доношење одлуке, као и од квалитета пробационих активности након условног отпуштања. Неопходно је задржавање равнотеже рехабилитационих и других циљева у пракси условног отпуштања, јер лишен своје рехабилитационе садржине, условни отпуст постаје само средство за одржавања дисциплине и контролу понашања у затворима, и као такав затворе растерећује само привремено и привидно.

Кључне речи: условни отпуст, модели условног отпуста, дуалитет сврхе условног отпуста, стандарди условног отпуштања, ново законско решење условног отпуста;

I. Условни отпуст подразумева отпуштање на слободу осуђеника који је издржао део казне под условом да до истека времена за које је изречена казна не изврши ново кривично дело и испуни друге обавезе. Правно-технички једноставан правни институт, условни отпуст у практичној примени, посебно у практичном исходу у релативно дужем временском периоду, показује изузетну комплексност. Због своје чврсте функционалне повезаности са казном затвора, а тиме и са крупним питањима концепта кажњавања, сврхе кажњавања, казнене политике, условни отпуст задржавајући исту нормативну форму, често значајно мења своју сврху, а последично томе мења и свој утицај на остварење сврхе кажњавања и исходе казнене политике. Стога, иако условно отпуштање осуђених лица представља опште прихваћени институт са дугом традицијом, бројна спорна

питања и полемике и даље прате и законодавна решења и праксу условног отпуштања. Одређене дилеме у погледу овог правног института прате и праксу условног отпуста у Р Србији, упркос више од 140 година континуиране примене условног отпуштања осуђених лица. Посебно наглашен актуелни интерес за проблематику условног отпуста у домаћим условима последица је, како вишегодишње преоптерећености затворских капацитета, тако и нових законских одредби о условном отпусту.

II. Кривично-правно нормирање пенолошког прагматизма - правна природа, сврха и модели условног отпуштања

1. Правна природа - Чињеница да је условни отпуст настао као резултат пенолошке прагматичности, дуго је утицала и на тумачење његове правне природе.¹ Различити облици условног отпуштања у дужем периоду су настајали више као последица пенолошке праксе, а мање као резултат кривично-правних концепција казне и кажњавања. Отуда је дуго времена владало схватање да је условни отпуст искључиво пенолошки институт који представља фазу у извршењу казне затвора.

Са прецизнијим дефинисањем кривичноправног система развило се схватање да условни отпуст превазилази пенолошку функцију и да има превасходно кривичноправну димензију, јер заправо суспендује казну утврђену судском одлуком. Суштина условног отпуштања јесте неизвршавање преосталог дела казне, и само уколико дође до опозива условног отпуста преостали део казне ће се извршити. У том случају се време проведено на условном отпусту не урачунава у издржану казну, јер је условним отпуштањем казна само суспендована, а не и извршена у фази посебног модалитета. Но, потреба да се период условног отпуста осуђеног лица организује на одговарајући начин, чини питање извршења

---

¹ The Oxford History of the Prison, The Practise of Punishment in Western Society, ed. N. Morris, D. J. Rotman, New York, Oxford, 1995, 174,175; T.R.Clear, G. F. Cole: American Corrections, Belmont, 2003, р. 48, 53; Р. Купчевић-Млађеновић: Основи пенологије, Сарајево, 1972, стр. 196; Коментар Кривичних закона, ур. Н. Срзентић, Београд, 1981, стр. 24, 25; М. Милутиновић: Пенологија, Београд, 1981. стр. 311; Слободанка Константиновић-Вилић, М. Костић: Пенологија, Ниш, 2011, стр. 268; З. Илић, Г. Јованић: Затвор и/или слобода под надзором, Београд, 2011. стр. 215; М. Павловић: Слабост кривичне пресуде у Србији крајем XIX и почетком XX века, Анали Правног факултета у Београду, 55/2, 2007, стр. 86-97; З. Стојановић, Д. Коларић: Нова решења у кривичном законик у Р Србије, Безбедност, LIV, 3/2012, 7-33;

условног отпуста једнако важним као и нормирање услова за одобравање или за опозив условног отпуста, и даје овом правном институту и пенолошку садржину.

Савремено тумачење праве природе условног отпуста, покушавајући да помири догматско-правни и прагматски приступ овом правном институту, условни отпуст види као меру која се извршава у заједници (community measure) и за коју важе, и у легислативном и у пенолошком смислу, принципи који важе за кривичне санкције и мере које се извршавају у заједници.² У крајњој линији, ово тумачење представља додатни аргумент за усвајање судског модела одучивања о условном отпусту, насупрот административном моделу, у оквиру кога о условном отпуштању не одлучује суд, него посебно тело (комисија) састављена од стране органа управе, односно министарства правде.³

2. Сврха - Као и питање правне природе, и питање сврхе условног отпуста има и кривично-правну и пенолошку димензију и тиче се, како остварености сврхе кажњавања, што је кривично-правна категорија за чију процену је надлежан суд, тако и контроле понашања затвореника и (пре)оптерећености затворских капацитета.⁴ Наглашеност одређене димензије сврхе условног отпуст, чешће је последица начина функционисања читавог кривичноправног система, него што је израз одређене концептуалне опредељености.

У фази настанка у деветнаестом веку, сврху условног отпуста определила је пенолошка прагматичност, условно отпуштање је коришћено као награда за затворенике доброг владања, примењивало се ретко и превасходно код затвореника осуђених на дуге затворске казне.⁵ Почетком двадесетог века условни отпуст

---

² Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to Member States on conditional release (parol), adopted on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies;

³ Осим општег питања одређивања правне природе, различити модели условног отпуста дају додатне аргументе за судски или административни модел одлучивања о условном отпусту. Генерално, у оквиру дискреционих модела који захтевају процену испуњености одређених претпоставки, посебно остварености сврхе кажњавања у сваком конкретном случају, о условном отпусту треба да одлучује суд, док се одлучивање о неким формама обавезног отпуштања (тамо где постоје аутоматски рокови за условни отпуст након потка одређеног дела казне или се отпуст након одређеног ока аутоматски одобрава уколико нема контраиндикација) евентуално може ставити у у надлежност административних органа.

⁴ "Дуалитет сврхе" условног отпуста карактерише и домаћу праксу условног отпуштања и данас, као и на почетку примене: М. Павловић: Слабост кривичне пресуде у Србији крајем XIX и почетком XX века, *Анали Правног факултета у Београду*, 55/2, 2007, стр. 86-97; З. Стојановић, Д. Коларић: Нова решења у кривичном законик у Србије, *Безбедност*, LIV, 3/2012, 7-33;

⁵ G. Larry Mays, L. Thomas Winfree, Jr.: *Contemporary Corrections*, Stamford, 2002. str. 216;

постаје делотворно средство рехабилитације и реинтеграције преступника, посебан начин индивидуализације казне, и практични модели примене условног отпуста развијају се у том правцу све до седамдесетих година прошлог века, када преиспитивање програма рехабилитације доводи до констатације њихове неделотворности ("nothing works") и општег закључка да ни супервизија условног отпуста није функционална, чиме се аргументује ново преиспитивање оправданости овог института и оправдава рестриктивнији приступ, како у примени тако и у нормативном регулисању.⁶ Истиче се недоследност и неконзистентност одлучивања о условном отпусту, као и то да је условно отпуштање осуђених лица нелогичано и неделотворно, чак и контрапродуктивно, неправедано у односу на жртву кривичног дела, и да потенцијално угрожава сигурност грађана. Последњих деценија прошлог века, примена научно-технолошких средстава технички је унапредила, а садржински променила облике контроле и надзора примењиве у сфери кажњавања и надзирања. Нове технологије и преношење социјалних и културолошких промена овог времена (друштво ризика)⁷ у легалне оквире формалне реакције на криминалитет довели су до настајања "нове пенологије".⁸ Нова пенологија се не бави појединачно преступницима, узроцима њиховог преступништва и њиховим преваспитањем, него различитим групама преступника, типовима и обимом криминалног понашања, а њен задатак јесте да управља преступништом, а не да рехабилитује преступнике. Нова пенологија је у значајно мањој мери усмерена на дијагнозу и третман индивидуалног починиоца кривичног дела, а много више на идентификацију, класификацију и управљање преступничким групама разврстаним према степену ризика њиховог понашања у односу на нормирани поредак. Место третмана преступника у новој пенологији заузима менаџмент, а циљ није рехабилитација и реинтеграција, него управљање ризиком будућег криминалног понашања, пре свега кроз различите модалитете

---

⁶ J. Petersilia: Parole and Prisoner Reentry in the United States, Crime and Justice, Vol. 26, Prisons (1999), 479-529;

⁷E. Gidens: Sociologija; Ekonomski fakultet Beograd; 2007; str. 231.; D. Garland: The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society, British Journal of Criminology, 1996, Vol. 36, 445-71; A. Giddens: The Consequences of Modernity, London, 1990; према: K. S. Williams: Textbook on Criminology, Oxford, 2008, str. 585 i dalje;

⁸S. Soković: Nova penologija - karakteristike i perspektive. Pravni. život, 2011, knj. 547, br. 9, str. 823-836.

затварање преступника. Подстиче се извођење "evidence based practice", рехабилитационих и реинтеграционих програма чији се учинак може мерити повољним исходима, пре свега, у погледу смањења рецидивизма и повећања сигурности у заједници. Условни отпуст постаје део менаџмента ризика и средство управљања затвореничком популацијом.⁹

Нове стратегије контроле криминалитета, значајан кривичноправни експанзионизам, оштрија казнена политика, јачање и ширење формалне контроле, даљи развој техника нове пенологије, деведесетих година прошлог века успостављају нову праксу контроле криминалитета са значајним популистичким карактеристикама¹⁰, чија је најзначајнија и највидљивија последица велико повећање квоте осуђених на казну затвора, стални раст затвореничке популације и трајна преоптерећеност затворских капацитета.¹¹ Савремени приступи смањењу затворске пренасељености усмерени су на смањење уласка у затвор (front door strategy) широм применом алтернативних мера и санкција, као и на смањење дужине боравка у затвору (back door strategy) кроз програме ранијег отпуштања. У таквом контексту условни отпуст значајно трансформише своју сврху и постаје пре свега начин за растерећење пренасељених затвора (back door strategy).¹²

3. Модели - У основи постоје два основна модела условног отпуштања: обавезно или факултативно.¹³ У првом случају констатовање испуњености

---

⁹ G. Robinson /1999/: Risk Mangment and Rehabilitation in the Probation Service: Collision and Collusion; The Howard Journal, Vol. 38 No. 4; str. 421;

¹⁰ З. Стојановић,,: Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, IV део, Београд, 2010; З. Стојановић: Превентивна функција кривичног права, Crimen, бр. 1, Београд, 2011; С. Соковић: Савремени казнени популизам: узроци, одлике и последице. Правна ријеч, Бања Лука 2012, год. 9, бр. 33, стр. 263-277.

¹¹ F. E. Zimring: Imprisonment Rates and the New Politics of Criminal Punishment, Punishment & Society, 2001, Vol.3(1), 161-166; D. Garland: The Meaning of Mass Imprisonment, Punishment & Society, 2005, Vol.3(1), 5-7; J. Austin, T. Fabelo: The Diminishing Returns of Increased Incarceration: A Blueprint to Improve Public Safety and Reduce Costs, The JFA Institut, Washington D.C; 2004;

¹² A. Gulazzi, C. Mancuso, A. Mangiaracina: "Back door sentencing" in Italy: comon reasons and main consequence for the recall of prisoners, European Journal of Probation, Vol.4. No 1, 2012, 73-84; B. weaver, C. Tata, M. Munro, M. Barry: The Faillure of Recall to prison: Early Realease, Front-Door and Back-Door Sentencing i the Revolving prison Door in Scotland, European Journal of Probation, Vol.4. No 1, 2012, 99-111;

¹³ P. V. Tournier: Systems of Conditional Release (Parol) in the Member States of the Council of Europe, between the principle of equality and individualization, pragmatism; New French Journal of Criminology, Penal fild, Vol.1/2004; Осим условног отпуштања, постоје и различите форме ранијег или превременог отпуштања (ЗИКС предвиђа факултетивно превремено отпуштање одлуком управника

предвиђених услова од стране надлежног органа значи и (условно)отпуштање осуђеног лица, док у другом случају, обзиром на врсту и/или тежину кривичног дела, или обзиром на издржани део казне, следи одлука надлежног органа у оквиру које је одобравање условног отпуста факултативног карактера.

Предност факултативних, дискреционих модела јесте оквирни критеријум који омогућава свеобухватан, темељан и индивидуализован приступ у одлучивању на основу релевантних информација, могућност припремања осуђеника за условно отпуштање током целог периода издржавања казне, већа мотивација осуђеника за програме поступања услед неизвесности одобравања условног отпуста, као и висока вероватноћа да ће се условно бити отпуштени само они осуђеници који по изласку неће угрожавати сигурност заједнице у коју одлазе. Основна мана ових модела јесте недостатак прецизнијих критеријума за одлучивање о одобравању условног отпуста. Последице, то значи и ризик неједнаког поступања и могућу произвољност у процени. са друге стране посматрано, неизвесност у погледу одобравања условног отпуста може да отежа извођење рехабилитационих програма због умањене мотивације, као и да отежа реализацију припреме за условно отпуштање.

Обавезни, мандаторни модели условног отпуштања темеље се на јасним, експлицитним критеријумима за доношење одлуке, омогућавају уједначену праксу независно од тога ко одлучује, условно отпуштање директно везују за добро понашање током борака у затвору и поштовање затворских правила и тиме ефикасно контролишу понашање затвореника. Осуђеним лицима је, обзиром на познате и једноставне критеријуме, јасно шта се од њих очекује, и могу томе да прилагоде своје понашање. Ови модели су најчешће праћени и програмима поступне интеграције који се према осуђенику примењују након отпуштања. Недостатак мандаторних модела јесте ограничена индивидуализација приликом одлучивања о отпусту, занемаривање значаја укључивања осуђеника у програме поступања током издржавања казне, неуочавање разлике између доброг владања као стварне промене у понашању и ставовима, и "инструменталног доброг

завода, чл. 173. ЗИКС; Сл. гласник РС; 31/2011). Строго узевши, раније отпуштање није форма условног отпуста, али је по сврси, форми и последицама врло блиско условном отпусту.

владања" ради што ранијег напуштања завода. Програми супервизије након отпуштања углавном су усмерени на надзор и контролу, мање на подршку и помоћ.

Модел аутоматског мандаторног отпуштања се најређе примењују. Подразумевају врло експлицитне критеријуме и уједначеност примене критеријума независно о томе ко доноси одлуку, затвореници тачно знају колико времена ће провести у затвору, а сигурност у унапред познат датум отпуштања доприноси стабилности у понашању током издржавања казне затвора. Мане овог модела налазе се у чињеници судови уз аутоматско отпуштање изричу дуже затворске казне, индивидуализован приступ конкретном осуђенику је врло ограничен, а извесност датума отпуштања код неких осуђеника смањује мотивацију за учешће у рехабилитационим програмима и за добро владање. Обзиром да због аутоматизма отпуштања не постоји могућност доказивања ризика отпуштања уколико нема очигледних експлицитно наведених контраиндикација једнообразно предвиђених за све осуђенике, повећан је и ризик новог преступништва по отпуштању и нарушавања сигурности у заједници у коју се осуђени враћа.¹⁴

Опредељивање за одређени модел најчешће је руковођено практичним разлозима, а не трагањем за концептуално најпотпунијим моделом или за моделом чија је ефикасност потврђена праксом. Избор модела углавном у највећој мери зависи од тога шта треба да буде превасходна сврха ранијег, односно условног отпуштања. На пример, модел факултативног ранијег отпуста најчешће има сврху награде за добро владање, факултативно условно отпуштање најближе је циљевима рехабилитације, аутоматско раније отпуштање, као и обавезно условно отпуштање погодују потребама растерећења затворских капацитета.¹⁵

---

¹⁴ M. Maguire, P. Raynor: The revival of Throughcare: Retic and Reality in Automatic Conditional Release, *British Journal of Criminology*, 1997, Vol. 37/1, 1-14;

¹⁵ Прилагођавање и мењање модела условног отпуштања прилагођава сходно потребама система кажњавања уочава се и у статистикама условног отпуста. Тако, статистички подаци о коришћењу условног отпуста у САД показују да раст броја затвореника корелира раст примене обавезних форми условног отпуста и пад примене факултативних форми условног отпуста. Практично то значи да условно отпуштање мења сврху, више постаје начин растерећења затворских капацитета а мање средство рехабилитације, па се сходно томе мења и модел условног отпуштања који се најчешће користи. J. Petersilia: Parole and Prisoner Reentry in the United States, *Crime and Justice*, Vol. 6, Prisons (1999), 479-529; При томе треба имати у виду да су САД држава са највећом квотом осуђених лица, и са најизразитијим растом атвореничке популације (са нешто преко 4% светске

Обзиром на то да извршење казне затвора прате велика (често и нереална и противуречна) очекивања, као и обзиром на врло комплексне потребе самих казних система, углавном се користе мешовити модели, када су у оквиру истог система предвиђа и раније и условно отпуштање у различитим формама, због чега се често губе јасне границе између различитих модела. Разграничење услова под којима се примењују поједини модели отпуста може се одредити врстом и тежином кривичног дела, или дужином издржаног дела казне. Релативно често се комбинује дискрециони, факултативни условни отпуст за дуге казне затвора и обавезни условни отпуст за краће казне.

III. Релевантни правни стандарди условног отпуштања - Због важности условног отпуста, како за рехабилитацију и реинтеграцију осуђених лица, тако и за превазилажење општег проблема пренасељености европских затвора,¹⁶ значајан број правних докумената ЕУ посвећен је условном отпуштању осуђених лица. Могуће је да осуђени на казну затвора у другој држави, издржава изречену казну у држави чији је држављанин, па и поред међусобног признавања судских одлука, различито нормирање условног отпуста може затвореника довести у неповољан положај, због чега постоји потреба да се у ЕУ ради правне једнакости свих грађана различити системи правног регулисања условног отпуста хармонизују.¹⁷ Најзначајнији документи су: Европска конвенција о надзору над условно осуђеним лицима или условно отпуштеним лицима,¹⁸ Европска конвенција о међународној важности кривичних пресуда,¹⁹ Конвенција о трансферу осуђених лица,²⁰ Препорука о европским правилима о санкцијама и мерама које се

популације имају непуних 25% светске затвореничке популације). С. Соковић: Пенитенсијарне статистике: мера криминалитета и/или више од тога, Евидентирање криминалитета: искуство из света и Србија, ур. Весна Николић-Ристановић; Београд, 2012, стр. 85-104;

¹⁶ О томе: Recommendation No. R (99)22 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Prison Overcrowding and Prison Population Inflation; adopted on 30 September 1999 at the 681st meeting of the Ministers' Deputies

¹⁷ Тако: ECHR, Szabo v. Sweden (June 27, 2006 [28578/03])

¹⁸ The European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders (November 30, 1964, CETS 15);

¹⁹ The European Convention on International Validity of criminal Judgments (May 28, 1970, CETS 057);

²⁰ Convention on the Transfer of Sentenced Persons (March 21, 1983, CETS 112);

извршавају у заједници,²¹ Препорука о унапређењу примене европских стандарда о мерама и санкцијама које се извршавају у заједници,²² Препорука која се односи пренасељеност затвора и раст затвореничке популације.²³

Док наведени документи²⁴ у оквиру питања којима су посвећени истичу важност примене условног отпуштања у систему кривичноправних санкција и мера, посебно у оквиру изградње система алтернативних санкција и обзиром на озбиљан и трајан проблем преоптерећености затворских капацитета, легислативним и практичним питањима регулисања условног отпуста у националним законодавствима посебно је посвећена Препорука о условном отпусту.²⁵ У ово документу се под условним отпустом подразумева раније отпуштање осуђених лица, различито од амнестије и помиловања, под индивидуално одређеним условима. Условни отпуст представља меру која се извршава у заједници, па је његово правно нормирање, као и примена у појединачним случајевима покривена Препоруком о европским правилима о санкцијама и мерама које се извршавају у заједници и Препоруком о унапређењу примене европских стандарда о мерама и санкцијама које се извршавају у заједници. Препорука упућује и на дискрециони и на мандаторни модел условног отпуста као прихватљиве моделе за национална законодавства, као и на могућност креирања мешовитих модела условног отпуштања. Осим општих принципа, регулише и питања припреме за условно отпуштање, дефинише принципе постављања услова, начин и процедуру одлучивања (независно отога да ли

---

²¹ Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules on community sanctions and measures; adopted on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the ministers' Deputies

²² Recommendation Rec (2000) 22 of the Committee of Ministers to Member States on Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures; adopted on 29 November 2000 at the 731st meeting of the ministers' Deputies

²³ Recommendation No. R (99)22 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Prison Overcrowding and Prison Population Inflation; adopted on 30 September 1999 at the 681st meeting of the Ministers' Deputies

²⁴ Осим наведених, значајни су и: Resolution (65)1 on suspended sentence, probation and other alternatives to imprisonment; Resolution (70)1 on the practical organisation of measures for the supervision and after-care of conditionally released offenders; Resolution (76)2 on the treatment of long-term prisoners; Resolution (76)10 on certain alternative penal measures to imprisonment; Recommendation No R(82)16 on prison leave; Recommendation No R(87)3 on European Prison Rules; Recommendation No R(89)12 on education in prison; Recommendation No R(92)17 concerning consistency in sentencing;

²⁵ Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to Member States on conditional release (parol), adopted on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies

национално законодавство усваја судски или административни модел одлучивања о условном отпусту). Посебно се истиче да затвореник има право да у процесу одлучивања о условном отпусту лично изнесе своје разлоге, уз обезбеђену правну помоћ у складу са законом, такође има право увида у свој досије, као и право жалбе на одлуку. Орган који одлучује је дужан да пажљиво размотри све околности, а посебно чињенице које је изнео сам затвореник у прилог свог захтева, и да донесе образложену одлуку у писаној форми. Препоручују се принципи извршења мера у заједници као релевантни и за извршење условног отпуст, и посебно се упућује на потребу усавршавања инструмената процене потребних за доношење одлуке о условном отпусту, као и на значај прикупљања статистичких података, евалуације и континуираног праћења и истраживања ефикасности условног отпуштања.

IV. Ново законска регулатива условног отпуста у Р Србији

1. Примена условног отпуста и последице - Примена условног отпуста у Србији има дугу традицију.²⁶ Углавном је примењиван модел административног дискреционог условног отпуштања (након половине издржане казне и "зависно од понашања и постигнутог степена преваспитања", одлуком комисије за условни отпуст при републичком органу управе), с тим што се 1961. године уводи се и једна форма факултативног аутоматског условног отпуста месец дана пре истека казне, под условом да је осуђеник издржао три четвртине казне и да се добро владао, о коме одлучује управник завода. Процент условно отпуштених лица у овом периоду је растао из године у годину, од 21,2% 1954. године, 43% 1960. године, до 52,6% 1972. године.²⁷

---

²⁶ По угледу на прогресивни систем извршења казне затвора, условни отпуст се у Србију уводи 1869. године Законом о условном отпуштању криваца из казнителних заведења, само дванаест година пошто је први пут формално уведен у Енглеској, и знатно раније у односу на многе европске земље. Мада је критикован као инструмент слабења кривичне пресуде, и мада су услови за опозив постављени веома широко ("ако би отпуштени учинио какво год, ма и најмање казнено дело или се бар могло оправдано сумњати да га је он морао учинити, и нико други"), бележи се да је у периоду 1883-1885. условни отпуст био додељену 784 случаја, са опозивом у само 12 случајева. Законом извршавању казни лишења слободе из 1929. године уведен је ирски прогресивни систем, који условни отпуст предвиђа као четврту фазу извршења затворске казне, до које је долазио мањи број осуђених лица, свега једна четвртина или петина од укупног броја затвореника. М. Павловић: Слабост кривичне пресуде у Србији крајем XIX и почетком XX века, *Анали Правног факултета у Београду*, 55/2, 2007, стр. 86-97; З. Илић, Г. Јованић: *Затвор и/или слобода под надзором*, Београд, 2011. стр. 217;

²⁷ М. Милутиновић: *Пенологија*, Београд, 1981. стр. 309,311;

Надлежност за доношење коначне одлуке о условном отпусту се мења 2001. године и преноси са комисије за условни отпуст при Министарству правде на судове који су донели одлуку о казни затвора у првом степену. Законом о извршењу кривичних санкција из 2005. године, укида се факултативни аутоматски отпуст одлуком управника завода, али се истовремено уводи превремено отпуштање, о коме одлучује директор Управе за извршење заводских санкција на предлог управника завода, најраније три месеца пре истека казне, под условом да је осуђеник издржао девет десетина казне, да се добро владао и да није добио условни отпуст.

У наредном периоду (2009. године) изменама у материјалном кривичном законодавству долази до рестриктивнијег нормирања условног отпуста, захтева се, уз добро владање и поправљање, издржане две трећине казне, с тим што се осуђеник који је покушао бекство или је побегао из завода у току издржавања казне не може условно отпустити.

Последично новим законским решењима, условно отпуштање се све ређе примењује у пракси, свега нешто преко једне четвртине поднетих молби резултира одлуком суда о додељивању условног отпуста.²⁸ Малобројна истраживања праксе условног отпуштања упућују на проблем у комуникацији између судова надлежних за одлуку о условном отпусту и надлежних служби завода, чији извештаји представљају основу за одлуку суда, и на значајну некомпатибилност процене испуњености материјалних претпоставки за доделу условног отпуста између пеналних установа и надлежних судова.²⁹ Осим тога, евидентене су фактички значајно сужене могућности добијања условног отпуста код кратких казни затвора услед релативно дугог трајања судског поступка у коме се одлучује о условном отпусту (које не решава ни примена превременог отпуштања). Посебно упадљив константан пад примене условног отпуста бележи се после 2005. године,³⁰ тако да је

---

²⁸ З. Илић, Г. Јованић: Затвор и/или слобода под надзором, Београд, 2011. стр. 222;

²⁹ Истраживања показују да у преко 25% случајева суд доноси негативну одлуку упркос позитивном предлогу пеналне установе. З. Илић, Г. Јованић: Затвор и/или слобода под надзором, Београд, 2011. стр. 226;

³⁰ Према подацима годишњих извештаја Управе за извршење кривичних санкција, од укупног броја отпуштених лица са издржавања казне затвора, 2005. године 38,59% је условно отпуштено, 2007. године 22,4%, 2009. године 23,3%, 2010. године 22,6%, 2011. године само 12,7%, а 2012. године још мање, свега 7,01. Превремено отпуштање се такође ретко примењује, доступан је само

2005. године од укупног броја отпуштених 38,59% осуђеника условно отпуштено, а у 2012. години само 7,01%.³¹ Истовремено константни раст затвореничке популације (од 6238 лица лишених слободе 2002. године до 11094 затворених лица 2011, односно 10226 лица 2012. године) ствара велику преоптерећеност затворских капацитета (водећу у Европи са 157,9% преоптерећености).³²

Ове бројке се у одређеној мери могу објашњавати и великим бројем казни затвора кратког трајања, или повећањем поврата. Међутим, извесно је да пренасељености пенитенсијарних установа у Србији доприноси и недовољни коришћење института условног отпуста,³³ при чему се не може се занемарити временска корелација пада примене условног отпуста и нормативних промена института условног отпуста после 2005. године.

2. Нова законска решења условног отпуста - Последњим изменама Кривичног законика³⁴ уводе се значајне новине у погледу условног отпуста. За претежан број кривичних дела предвиђа се обавезни, мандаторни условни отпуст. После две трећине издржане казне затвора, суд осуђеника условно отпушта са издржавања казне ако се у току издржавања казне тако поправио да се може са основном очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна није учинио ново кривично дело. При оцени да ли ће се осуђени условно отпустити узима се у обзир његово владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза с обзиром на његову радну способност, као и друге околности које показују да је у односу на њега постигнута сврха кажњавања. Закон уводи и контраиндикацију за овај вид условног отпуста и предвиђа да се не може се условно отпустити осуђени који је током издржавања казне два пута дисциплински кажњаван и коме су одузете додељене погодности.

податак за 2012. годину када је по овом основу отпуштено укупно 217 затвореника. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/cr/articles/izvestaji-i-statistika/izvestaji/>, приступ: август, 2013;

³¹ Када су у питању подаци за 2012. годину, треба имати у виду да је крајем те године усвојен Закон о амнестији, и да је по основу амнестије до краја 2012. године отпуштено 1228 лица; Закон о амнестији, Сл. гласник РС, 107/2012; Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013;

³² *SPACE I(2009)*, Council of Europe Annual Penal Statistics; Aebi, M. F. Delgrande, N. (2011), Strasbourg, 22 March 2011, PC-CP (2011)3;

³³ У том смислу: Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015. године, Сл. гласник РС, 53/2010;

³⁴ Закон о изменама и допунама Кривичног законика, Сл. гласник РС, 121/2012;

Факултативни условни отпуст задржан је уколико се ради о казни затвора од 30 до 40 година, казни за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, затим за кривична дела против полне слободe, кривично дело насиља у породици, кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога, кривична дела против уставног уређења и безбедности Р Србије, кривично дело примања мита и кривично дело давања мита. Условни отпуст је факултативан и за осуђена лица за која су поступци вођени према Закону о организацији надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других тешких кривичних дела, као и за лица која су више од три пута правоснажно осуђена на безусловну казну затвора (а није извршено брисање или не постоје услови за брисање неке од осуда).

Такође, у погледу поступка за одлучивање о условном отпусту, нови ЗКП задржава и унапређује судски модел одлучивања о условном отпусту и уноси значајне новине, нормира посебно рочиште на коме се одлучује о условном отпусту, при чему је осуђеном лицу омогућено да учествује у поступку и да на донету одлуку изјави жалбу.³⁵

Систем условног отпуштања осуђених лица у Србији додатно треба да унапреде и прописи из области извршног кривичног законодавства. У том смислу, радна верзија Закона о извршењу кривичних санкција³⁶ као најважнију новину у погледу условног отпуста предвиђа да о факултативном опозиву условног отпуста одлучује судија за извршење вишег суда који је донео првостепену одлуку, односно вишег суда коме основни суд припада уколико је првостепену одлуку донео основни суд, у посебном поступку у оквиру кога се предвиђа и могућност да се осуђени писменим путем изјасни о битним чињеницама и наводима.³⁷ Закон о пробацији у извршењу ванзаводских санкција и мера³⁸ регулише у нашем правном систему нову област, "пробацију извршења", коју дефинише као поступак

---

³⁵ Законик о кривичном поступку, Сл. гласник РС, 45/2013 (чл. 563-568); Упореди: Законик о кривичном поступку, 76/2010, (чл. 522); О обавезном опозиву условног отпуста одлучује исто веће по правилима за опозив условне осуде;

³⁶ <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>; приступ: август,2013;

³⁷ Предвиђене су и нешто шире (највише шест месеци до истека казне, уместо три месеца, уколико је издржао девет десетина казне) и прецизније регулисање превременог отпуштања. О постојећем решењу: С. Соковић: Извршење кривичних санкција, београд, 2008. стр. 97;

³⁸ Радна верзија: <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>; приступ: август,2013;

извршења ванзаводских санкција и мера изречених у кривичном и прекршајном поступку које се извршавају у заједници. Послове пробације извршења обавља организациона јединица надлежна за третман и алтернативне санкције при министарству надлежном за правосуђе, а један од послова које подразумева пробација извршења јесте и надзор над условно отпуштеним лицима. Надзор над условно отпуштеним лицем обавља се преко повереника који утврђује и прати програм извршења условног отпуста, уколико је суд у одлуци о условном отпусту одредио да је осуђени дужан да испуни неку обавезу.³⁹ Предвиђене обавезе су: јављање органу надлежном за извршење заштитног надзора, оспособљавање учиноца за одређено занимање (у време, на начин и на месту које повереник одреди), прихватање запослења које одговара способностима учиноца (према понуђеним пословима на тржишту рада), уздржавање од посећивања одређених места, локала или приредби, ако то може бити подстицај или прилика за поновно вршење кривичних дела, благовремено (у року од три дана) обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места, уздржавање од употребе дрога или алкохолних пића (повереник је овлашћен да под одређеним условима обави тестирање на присуство психоактивних супстанци, при чему одбијање значи неиспуњење обавезе из одлуке о условном отпусту), посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа, и поступање по њиховим упутствима, или испуњење других обавеза предвиђених кривичноправним одредбама. Овај закон предвиђа и могућност примене електронског надзора током условног отпуста, односно могућност да суд у одлуци о условном отпусту одреди испуњење обавезе предвиђене кривичноправним одредбама уз примену електронског надзора. У том случају електронски надзор не може да траје дуже од шест месеци а одредбе којима се регулише извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује са електронским надзором примењују се и на електронски надзор током условног отпуста.

---

³⁹ Према чл. 46. ст.3. КЗ, суд може у одлуци о условном отпусту одредити да је осуђени дужан да испуни обавезе предвиђене кривичноправним одредбама, неиспуњење оих обавеза јесте основ за факултативни опозив условног отпуста (чл. 47. ст. 2. КЗ);

3. Перспективе и могуће тешкоће

Систем условног отпуштања у Р Србији у овом тренутку, осим остварења рехабилитационих и реинтеграционих циљева као примарних, треба значајно да допринесе и растерећењу затворских капацитета.⁴⁰ Истовремено потребно је и да се пракса условног отпуштања "уравнотежи", обзиром на неоправдано рестриктивно одлучивање о условном отпусту последњих година. Очекивање да примена условног отпуста истовремено доприноси различитим циљевима, и успешној рехабилитацији и реинтеграцији осуђених лица и растерећењу затворских капацитета, није нужно противуречно, али је оствариво једино ако је условни отпуст један сегмент целовитог и кохерентног система извршења кривичних санкција. У противном, смањивање затвореничке популације условним отпуштањем потискује рехабилитативне циљеве условног отпуштања, и само привидно и привремено показује позитивне ефекте.

Нормирани модели условног отпуста прилагођени су сврси и циљевима које треба да испуни примена ове мере и у складу са савременим стандардима. Новоуведени модел обавезног условног отпуста за највећи број кривичних дела са јасно одређеним контраиндикацијама, уз задржани модел факултативног отпуста за јасно утврђене ситуације (и задржану могућност превременог отпуштања у ЗИКСу) подобан је да одговори постављеним циљевима, да промени до сада заступљену праксу неоправдано рестриктивне примене условног отпуштања а истовремено да допринесе решењу проблема пренасељених затвора. Значајно је да се при томе истовремено у први план стављају циљеви рехабилитације, обзиром да се постигнута сврха кажњавања наводи као основни критеријум приликом одлучивања о условном отпусту.

Међутим, корен проблем домаће праксе условног отпуштања до сада, не огледа се само у неодговарајућем нормативно моделу. Постоје значајни и крупни садржински проблеми у одлучивању о условном отпусту који се не отклањају новом кривичноправном регулативом.

---

⁴⁰ Стојановић, Д. Коларић: Нова решења у кривичном закону Р Србије, безбедност, LIV, 3/2012, 7-33;

Пре свега, критеријуми процене су широко постављени и односе се на добро владање у пеналној установи, извршавање радних обавеза и "друге околности које показују да је постигнута сврха кажњавања", а извештаји пеналних установа (о овако постављеним критеријумима) су крајње формализовани. У новије време оцена ове претпоставке се своди на стандардизовани метод процене ризика рецидивизма посебним инструментом (упитником) чији се резултати могу квантификовати и аутоматски обрађивати, чиме се искључује сваку субјективност и произвољност,⁴¹ што је за домаћу праксу још увек велика непознаница. На квалитет извештаја и немоћност континуираног индивидуалног праћења осуђеника и уочавања промена, утиче и максимална оптерећеност (и хронично недовољан број) стручних радника у заводима.

Други потенцијани проблем односи се на питање надзора над отпуштеним лицима током условног отпуста, обзиром да се за претежан број кривичних дела уводи обавезан условни отпуст. Генерални недостатак обавезних, мандаторних модела јесте ограничена индивидуализација приликом одлучивања о отпусту, неуочавање разлике између доброг владања као стварне промене у понашању и ставовима, и "инструменталног доброг владања" ради што ранијег напуштања завода, због чега је повећан и ризик новог преступништва и нарушавања сигурности заједнице у коју се осуђени враћа. Осим тога, и код дискреционог условног отпуштања процена испуњености услова често само деклараторна, а већини условно отпуштених лица потребна је помоћ и подршка социјалне и психолошке природе, и када неме потребе за контролом и надзором. Будући Закон о пробацији у извршењу ванзаводских санкција и мера треба да одговори овим потребама и успостави и организује пробациону службу у Р Србији, која би обављала и послове надзора над извршењем мера одређених уз условни отпуст. Само пажљивим избором обавеза и облика контроле које ће својом одлуком суд наметнути условно отпуштеном осуђенику, као и ефикасном пробационом службом која ће пратити њихово испуњење, могу се контролисати ризици условне слободе.

---

⁴¹ G. Larry Mays, L. Thomas Winfree, Jr.: Contemporary Corrections, Stamford, 2002. str. 217;

Међутим, имајући у виду деценијско искуство са условном осудом са заштитним надзором, која се готово и не примењује због непостојања услова за њено извршење, као и тешкоће и спорост у развијању система извршења алтернативних санкција, разумно је уочити и реалну опасност да надзор над условно отпуштеним лицима у пракси остане само празно слово на папиру. Уосталом, већ су добро позната искуства о томе како се условни отпуст као "back door" растерећења затвора претвара у супротност и постаје "revolving door at the prison gate".⁴² Лишен своје рехабилитационе садржине, условни отпуст постаје само средство за одржавања дисциплине и контролу понашања у затворима, и као такав не доприноси рехабилитацији, затворе растерећује само привремено, јер се иза формалног поправљања крије претварање до изласка на слободу и врло брзо нова кривична дела на слободи.

4. Закључак - Ново законско решење условног отпуста предвиђа моделе условног отпуста прилагођене сврси и циљевима које треба да испуни примена ове мере у Р Србији у овом тренутку и у складу је са савременим стандардима. Новоуведени модел обавезног условног отпуста за највећи број кривичних дела са јасно одређеним контраиндикацијама, уз задржани модел факултативног отпуста за јасно утврђене ситуације (и задржану могућност превременог отпуштања у ЗИКСу), праћен јасно дефинисаном и организованом пробационом службом, подобан је да одговори постављеним циљевима, да допринесе рехабилитацији, да растерети пренасељене пеналне установе и да промени до сада заступљену праксу неоправдано рестриктивне примене условног отпуштања. Предвиђена решења су усклађена са савременим стандардима условног отпуштања осуђених лица и омогућавају остваривање и кривичноправних и пенолошких функција условног отпуста. Мера у којој ће се постављени циљеви остварити зависи од квалитета процена потребних за доношење одлуке, као и од квалитета пробационих активности након условног отпуштања. Неопходно је задржавање равнотеже рехабилитационих и других циљева у пракси условног отпуштања, јер лишен своје

---

⁴² N. Padfield, Sh. Maruna: The revolving door at the prison gate: Exploring the dramatic increase in recalls to prison, *Criminology and Criminal Justice*, Vol: 6(3); 2006; 329-352; C. Tata, M. Munro, M. Barry: The Failure of Recall to prison: Early Release, Front-Door and Back-Door Sentencing and the Revolving prison Door in Scotland, *European Journal of Probation*, Vol.4. No 1, 2012, 99-111;

реhabилитационе садржине, условни отпуст постаје само средство за одржавања дисциплине и контролу понашања у затворима, и као такав затворе растерећује само привремено и привидно.

Snežana Soković, Full professor, Ph.D

Penological pragmatism in criminal law framework: the purpose and legal regulation of conditional release

New legal solution of conditional release predicts conditional release models which are adjusted to the purpose and the aims that this measure should fulfill in the Republic of Serbia in this moment. Newly introduced model of mandatory conditional release for the major number of crimes with clearly specified contraindications, with retained model of optional conditional release for clearly determined situations (and retained possibility of the premature release in Code on execution of criminal sanctions), followed by clearly defined and organized probation service, is suitable to answer the objectives set, to contribute to the rehabilitation, to disburden overcrowded penal institutions and to change the practice of unduly restrictive use of conditional releasing which existed so far. Provided solutions comply with modern standards of conditional releasing of convicted persons and they allow realization of both – criminal law and penological functions of conditional release. The extent of realization of objectives set depends on the quality of assessment needed for decision making, as well as on quality of probation activities after conditional releasing. It is necessary to retain balance between rehabilitation and other aims in the practice of conditional releasing, because if conditional release is deprived of its rehabilitation content it becomes only the instrument for discipline maintaining and behavior control in prisons, and as such it disburdens the prisons only temporarily and ostensibly.